

▣ Puut mielen ja kielen maisemassa.
Lyriikan puut osana 1950-luvun
modernismikeskustelua

—

Maarit Soukka

Niin seisot siinä
[--]
— ja katsot vettä, rantaa, metsän viivaa
puun tajuten.

Sen silloin tajuat
[--] (Kunnas 1950, 102.)

Puut kasvavat osaksi kirjallisuuskustelua

Kirsi Kunnaksen runo ”Hiljaisuuteen ojentunut puu” avaa oven puiden tulla uudella tavalla uudelle vuosikymmenelle: ihminen pysähtyy, tarkentaa katseensa, näkee – ja tajuaa – puun. Runon puhuteltu on saapunut unen, hämärän, illan rajalle ja tässä hetkessä puu, muuttumaton, pysyvä, on jäänyt puhujan silmiin ja tämä on johtanut syvän ymmärryksen tilaan.

Kunnaksen runon puu ei jäänyt yksinäiseksi merkiksi maisemaan, vaan suomalainen 1950-luvun runous on tulvillaan puita ja niihin liittyviä elementtejä. Erityisesti 1950-luvun suomenruotsalaisen modernismin kohdalla on korostettu luontorunouden keskeistä asemaa (ks. esim. Ekman 1999, 109), mutta myös suomenkielisissä saman ajan runoissa luonnolla on keskeinen sijansa.¹ Ylipäänsä modernismilla on ollut tiivis yhteys luontoon ja ihmisen luontosuhteen pohdintaan, vaikka sitä ei aina vahvasti olekaan tuotu esiin ihmis- ja yksilökeskeisyyttä korostavien modernismin piirteiden rinnalla. Modernistien uudistukset ja uusien ilmaisutapojen etsintä ulottuivat myös kirjallisuuden luontokuvaukseen ja -käsityksiin. (Black 2018, 1–9.)

Luonnolla on suomalaisessa kirjallisuudessa pitkä, monivaiheinen historiansa (ks. esim. Lassila 2011). Sotienjälkeisessä kontekstissa runouden luonto on nähty vastapoolina teollistumiselle ja kaupungistumiselle, uuden elämäkokemuksen metaforisena kuvana, pysyvyyttä edustavana vaihtoehtona muuttuneeksi ja epävakaaaksi koetulle tilanteelle tai pakona lapsuuden maisemiin tai arjen ja pettymyksen tuottaneen kulttuurin ulkopuolelle (ks. esim. Hökkä 1999, 79; Karkama 1990, 8; Lassila 1999, 29). Sotien aikana ihmiset oli Suomessa mielikuvien tasolla asetettu tiiviiseen sidokseen metsän kanssa. Tälle kytkökselle oli annettu ajan tarpeiksi koettuja merkityksiä: metsä oli valjastettu suomalaisten kodin edustajaksi ja turvalliseksi liittolaiseksi. Luontoa merkityksellistettiin myös lohduttajana, tulevaisuususkon pohjana ja jatkuvuuden edustajana muuttuvissa tilanteissa. Jo 1940-luvulla kuitenkin virisi halu puhdistaa luonto politiikasta ja palauttaa sille koskemattomuus ja viattomuus (Lassila 1999, 18, 27). Luontoa, metsää, puita tuli katsoa toisin kuin oli totuttu. Tähän kontekstiin Kunnaksen runon puhuteltu saapuu, sitten pysähtyy, katsoo – ja tajuaa.

Myös kirjallisuuden alueella haluttiin katsoa toisin: sotienjälkeisen modernismin aika oli Suomessa aktiivista kirjallisuuskeskustelun ja suunnan etsinnän aikaa. Etsintöihin kytkeytyi pohdintoja muun muassa tavasta tarkastella maailmaa ja yksilön paikasta maailmassa. Etsintää ilmentävät myös sotienjälkeisen runouden sisältämät metalyyriset ja metakielelliset pohdinnat. (Ks. esim. Kajannes 1998; Katajamäki 2004; Kaunonen 2001; Laamanen 2018; Viikari 2003.) Kirjallisuus ei siten jäänyt vain odottamaan pohdintojen tuloksia ja yhtä yksioikoista toteutettavaa linjaa, vaan keskustelut ulottivat haaransa kaunokirjallisiin teksteihin pinta- ja metatason ilmaisiin.

Yksi modernistien etsinnän alueista oli kieli: etsittiin uutta kieltä vastamaan ajan ilmaisutarpeita, muuttunutta maailmaa tai muuttuvaa kirjallisuutta. Kielellä nähtiin myös olevan valtaa, niin hyvässä kuin pahassa. (Eysteinson 1990, 12, 53; Hirschkop 2019, 4; Rojola 2013, 201.) Niinpä sillä, millaista kieltä käytettiin, oli merkitystä. Se, mistä uutta kieltä etsittiin ja millaisia muotoja sille tarjottiin, vaihteli. Jotkut kääntyivät tarkan ilmaisun puoleen, toiset konventionaalisten ilmaisujen haastamiseen tai sanojen ilmaisuvoiman lisäämiseen esimerkiksi tavoittelemalla paluuta kieleen, jota ihminen ei vielä olisi turmellut. (Ks. esim. Hirschkop 2019.) Tällöin luonto saattoi tarjota pohjaa uudelle kielelle – joko siihen liitetyn alkuperäisyyden ja luonnollisuuden, ihmis- ja konventionvapauden takia, tai vain siksi, että sen kautta oli mahdollista hakea uudenlaista näkökulmaa kokemiseen ja ilmaisuun.

Puut ovat yksi sotienjälkeisessä suomalaisessa runoudessa erityisen tiheään toistuvista luonnon elementeistä. Niitä esiintyy niin ympäristöstään irtautuneina itsenäisiä puina kuin osina metsää, kaupunkimiljöötä ja puistoja; ne voivat olla konkreettisia, ideatasolle etäännytettyjä tai kuvaannollista materiaalia. Samalla puut saavat monenlaisia asemia ja tehtäviä; harvoin ne ovat pelkkiä puita, vaan ne merkitsevät, edustavat, peilaavat, toimivat, osallistuvat johonkin niiden ulkopuolella. Pertti Lassila (2011, 16) onkin todennut, että "[s]uhteessa luontoon paljastuu [-] paljon sellaista, joka kulttuurissa yleensä ja myös kirjallisuudessa on kiinnostavaa". Myös kirjalliset puut voivat tulla osaksi kirjallisuus- ja kielipohdintoja. Tässä artikkelissa tarkastelen nimenomaan, miten runouden puut osallistuvat sotienjälkeiseen moniääniseen kirjallisuuskeskusteluun sen jäsenenä ja välineinä, ja keskityn erityisesti kolmeen modernismikeskustelussa esillä olleeseen aihealueeseen: ihmisen ja maiseman suhteeseen, hahmottamisen ja ilmaisun puhtauden ideaaliin sekä kielen uudistamisen tarpeeseen.

Artikkelini taustaksi olen selvittänyt laajan runoaineiston pohjalta, minkälaisia rooleja, asemia ja merkityksiä puut ovat suomenkielisissä 1940-luvun lopun ja 1950-luvun runoissa saaneet. Aineistossani tulee toistuvasti esiin ihmisen, ympäristön ja kielen kytkös, ja tätä kytköstä pohditaan usein juuri puiden kautta. Esimerkkeinä artikkelissani käytän puuesiintymäaineistosta sellaisia runoja, joiden kautta käsittelemäni modernismikeskustelun teemat ja keskusteluihin sisältyvät jännitteet tulevat edustavasti esiin. Käsittelemäni runoja Tuomas Anhalvalta, Paavo Haavikolta, Lasse Heikkilältä, Pentti Holapalta,

Helvi Juvoselta, Kirsi Kunnakselta, Eeva-Liisa Mannerilta, Aila Meriluodolta, Lassi Nummelta ja Mirkka Rekolalta. Vaikka puihin syventyminen keskittää huomion niiden runoilijoiden sanomisiin, joilla puita esiintyy, analyysissäni ei ole olennaista, kuka sanoi, vaan huomio on siinä, mitä puiden kautta sanotaan ja miten puut toimivat sanomisen välineinä. Puiden laajalle levittäytymisen takia monenlaiset äänet pääsevät esille tälläkin rajauksella. Asetan runojen puut keskustelemaan toistensa ja soveltuvin osin kirjallisuuslehdissä käydyin aikalaieskustelun kanssa. Hyödynnän analyysissäni kontrapunktista luentaa, jonka avulla on mahdollista hahmottaa sotienjälkeisen modernismikeskustelun erilaisia ääniä ja niiden vuorovaikutusta sekä tästä aiheutuvaan modernismin käsitteen sisäistä jännitteisyyttä.

Moniääninen modernismi ja kontrapunktinen luenta

Kirjallisuuden suunnasta käytiin lehtien palstoilla 1940-luvun loppupuolella ja 1950-luvulla runsasta, äänekästä ja usein poolihakuista keskustelua. Kaunokirjallisuuden sivuilla keskustelu sai reflektioivamman, erilaisia näkökulmia punnitsevan sävyn, jossa teoreettiset kannanotot asetettiin usein käytännön koetukselle. Vaikka monesti on korostettu modernismin ja realismin, uuden ja vanhan ja eri sukupolvien välisiä kuiluja, myös modernismi itsessään sisälsi useita linjoja, vastakohtaisuuksia ja paradoksinkaltaisuuksia. Siksi puhutaankin usein mieluummin modernismeista monikossa. Tarkastelen sotienjälkeisen modernismin moninaisuutta, mutta en lähde ensisijaisesti etsimään erotteluja modernismien välille, vaan ennemmin haluan rakentaa sellaista hahmotustapaa ja käsitteellistystä kirjallisuuskeskustelussa ilmenneelle moniäänisyydelle, joka huomioi erilaisten linjojen ja äänten toimimisen dynaamisesti saman kokonaisuuden jäsenenä. Niinpä lähestyessäni puita kirjallisuuskeskustelun kannalta lähtökohtanani on kontrapunktinen luenta, jossa annan tilaa erilaisten äänten vuoropuhelulle.

Kontrapunkti käsitteenä viittaa itsenäisten mutta vuorovaikutuksessa olevien äänten kokonaisuuteen. Edward Said lanseerasi oman kontrapunktisen luentamenetelmänsä vuonna 1993 teoksessaan *Culture and Imperialism*. Said (1994) pyrki kontrapunktisen luennan avulla tulkitsemaan yhdessä sellaisia toisistaan poikkeavia kokemuksia, joilla on omat rakenteensa ja kehityksensä mutta jotka ovat olemassa yhtäaikaaisesti ja ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Kaunokirjallisuutta analysoidessaan hän pyrki tuomaan esiin tekstin sisäisen ja ulkoisen maailman yhteyksiä ja sidonnaisuuksia. Sittemmin Saidin kontrapunktista luentaa on sovellettu ja kehitelty edelleen sekä kirjallisuudentutkimuksessa että muilla tieteen aloilla (ks. esim. Lachmann 2010; Mortimer 2005).

Modernismin piirteistä esimerkiksi ambivalenttisuus, kiinnostus musiikkia kohtaan sekä jännitteisten vastaparien, monimerkityksisyyden ja moninäkökulmaisuuksien hyödyntäminen ovat osaltaan johtaneet kontrapunktin

*Kytkös puiden ja ihmisten välillä saattaa siis olla
itsestään hyvin tietoinen ja toimia välineenä pohdittaessa
ihmisten tapaa muodostaa merkityksiä ja kytkeä niitä
johonkin ulkoiseen, jossa niitä ei itsessään ole.*

käsitteen käyttöön modernististen tekstien analyysissa. Esimerkiksi Mannerin ja Nummen tuotantoa on tarkasteltu suhteessa musiikista omaksuttuun kontrapunktin käsitteeseen (ks. esim. Elovaara 1983; Kaunonen 2013; Oja 1998), mutta varsinaista kontrapunktista luentaa on toistaiseksi hyödynnetty suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa vasta vähän (ks. kuitenkin Soukka 2018a, 2018b). Kontrapunktinen luentani jakaa Saidin luennan taustalla vaikuttavat tavoitteet: halun saada useita ääniä kuuluville ja etsiä vaihtoehtoisia lukutapaa teksteille. Olennaista kirjallisuuskeskustelua analysoivassa luennassani on etsiä eri näkökulmista ja keskustelun äänistä muodostuvia kontrapunktisia rakenteita ja asetelmia sekä tekstien väliltä että niiden sisältä ja tätä kautta tarkastella sitä, miten tekstit osallistuvat moniäänisesti kirjallisuuskeskusteluun ja samalla toimivat dynaamisina ja jännitteisinä kokonaisuuden elementteinä. En siis pyri ensisijaisesti etsimään pooleihin poteroitunutta kiistelyä ja rintamalinjoja, vaan annan teksteille mahdollisuuden sijoittua joko-tai-maailman sijaan pohdiskellevaan sekä-että-maailmaan, jossa tekstin ei tarvitse olla puhdas ilmentymä tietystä näkökulmasta, vaan se voi ilmentää sekä tiettyä näkökulmaa että tämän näkökulman suhdetta toiseen, vastakkaiseenkin näkökulmaan, joka näin tulee myös läsnä olevaksi.

Puut mielen maisemassa

Miten yksinäisyys minusta leviää,
pensaat kuolevat pois,
puut pakenevat ja näävät, ja näävät.

[--]

(Manner 1956, 14.)

Eeva-Liisa Mannerin kokoelmassa *Tämä matka* (1956) julkaistun ”Täällä”-runon katkelmassa puhuja kuvaa sisäisen maiseman leviämistä ulkomaailmaan.

Tuula Hökkä (1999, 73) on todennut, että 1950-luvun kirjallisuudessa yksi todellisuuskokemuksen teemoista oli maiseman sisäistyminen maisemassa olijan mieleksi; tällöin tarkastelija ja tarkasteltava asettuivat tiiviiseen vuorovaikutukseen. Runoissa maiseman vastaanotto saattoi koostua toisiinsa erottelemattomasti kytketyivistä havainnosta, kokemuksesta ja tulkinnasta (Turunen 2010, 68). Maisema voi toimia myös mielen alustana (Niemi 1994, 7), jolloin Mannerin runon kaltaisesti suunta käy nimenomaan mielestä maisemaan ja lopulta mieli määrää sen, millaiseksi maisema muotoutuu. Mielen ja maiseman suhde ei tosin välttämättä ole sotienjälkeisessä lyriikassa aina tällä tavoin yksisuuntainen, vaan maisema saattaa myös vaikuttaa mieleen ja vuorovaikutus voi olla molemminsuuntaista. Kuitenkin kun ihminen tuntee ja tuntemuksineen kytketty tarkastelemissani runoissa puihin, tämä kytkös on usein lopulta sikäli harmoninen, että puut tulevat ihmisen kokemuksen osiksi, tukevat tai vahvistavat ihmisen tuntemuksia. Samalla puut saavat kantaakseen uuden niille annetun merkityksen. Ulkoa annettu merkitys voi tarttua niin vahvasti puihin, että ne liki pelkistyvät pelkäksi merkitykseksi, kuten Aila Meriluodon (1958, 64) ”Odotuksessa”, jossa puiden rungot ovat ”pelkkää tuntemusta, ovat uhkaa, / pahoja mielteitä”. Puut ovat kadottaneet materiaalisuutensa, muuttuneet pelkäksi tuntemukseksi.

Aineistossani mielen ja puiden yhteydessä on osin kyse ilmaisutapojen etsimisestä: mielen sisäisen kielellistämistä ja kuvallistamisesta puiden kautta ja puiden kuvaamisesta mahdollisimman ihmisille ymmärrettävällä sanastolla ja kuvastolla. Puut voivat toimia yhtenä välineenä pyrittäessä kuvaamaan selaista, jolle ei ole valmiita sanoja, tai konkreettisenä vastineena sellaiselle, joka ei ole aistein havaittavissa: materiaalisia puita on helpompaa havainnoida kuin tunteita ja tuntemuksia. Esimerkiksi Lasse Heikkilän *Unet ja Medeia* -kokoelman (1953) ”Unet”-osaston toisessa runossa puulajeihin liittyvien stereotyyppisten, yksilön elämän tasolla symbolistuneiden piirteiden avulla annetaan fyysinen hahmo ihmisen sisäiselle. Tämän jälkeen sisäinen on turvallisesti puiden muodossa tutkailtavissa:

kahden silmäni ovista
vaeltavat puut
sukulaiset
etunenässä kuusi
naavainen ja synkkä
kuin syntymätalo ja luonteeni
[--]
silmäni sulkevat ovensa
on paljon katseltavaa
aivojeni pulpetilla tutkin
nämä sisälle astuneet vieraat
(Heikkilä 1953, 8.)

Kun mieli materiaalistuu maisemaksi tai mieli etsitään maisemasta, lopulta ei nähdä enää maisemaa pelkkänä maisemana, vaan kontrapunktisesti sekä maisemana että mielen sisältönä. Vaikutussuhteet voivat samalla tulla monimutkaisiksi, jopa niin hämäriksi, että selkeiden vaikutusrakenteiden sijaan painopiste siirtyykin syvään yhteyteen ja siihen, millainen kokemus tällaisen yhteyden hetkellä muodostuu.

Toisaalta puiden ja ihmisten yhteen sulautumisella voi olla rankat seuraukset: Katriina Kajannes (1997, 14) on kuvannut, miten Lassi Nummen proosassa esiintyy tilanteita, joissa ”[h]enkilö [--] ei rajaudu selkeästi suhteessa ympäristöön [--] hän voi hälvetä kokonaan”. Vastaavasti Nummen runossa ”Puisto” runon puhuja oppoa ja sen myötä tuulen lailla kuolee maisemaan:

[--]

Kuolevina

ajatukset

lepattavat puiston halki siivin uupuvin

saapuu tuuli,

kuolee oksistoon

saavun sielun puistoon

loputtomin, syvin iltapäivin

kuolen hiljaa oksistoon (Nummi 1949, 88.)

Maisemasta itseään etsinyt yksilö katoaa lopulta maisemaan, kontrapunktinen itsenäisten äänten yhteissointi raukeaa.

Vaikka monissa tarkastelemissani runoissa pelataan puiden ja ihmisten (tuntemusten) välisillä kytköksillä, kaltaisuuksilla ja vaihdettavuuksilla, mielen ja maiseman suhde ei ole aina kyseenalaistamaton. Mielen ja maiseman kytköstä hyödyntävä ääni voi saada rinnalleen äänen, joka kyseenalaistaa tämän kytköksen toimivuuden tai oikeutuksen. Aila Meriluodon (1953, 54) ”Valkopukuisessa naisessa” puhuja eksyy vanhojen puiden täyttämään pimeään ryteikköön ja näkee puut ensin omista lähtökohdistaan käsin: ”Ne istui kyyryssä kuin jätit, itkien, / kyhmyiset kourat kasvoillaan, ne tajusin”. Puhuja tulkitsee – tajuaa – puita kuin ihmisinä, ja puiden ja puhujan tunnelmat yhdistyvät. Puhuja ei kuitenkaan saa jäädä tähän rinnasteisuuden harmoniseen tilaan, vaan runo käy edetessään pohtimaan rinnastusten vaihtokuvamaisuutta ja kuvittelun ja toden vastakkaisuutta: ”smaragdina puunlehti loistaa jokainen, / [--] / kuin lapsi tartun lehtikoruun hohtavaan. / Mut käteen, käteen vieraaseen ma koskinkin. / Ja lehto häipyi. Aukee outo maa”. Puu muuttuu puhujan kosketuksessa takaisin reaali maailman kädeksi, puut ja ihmiset erkaantuvat toisistaan eivätkä selity enää toisillaan, edessä on vieras maisema. Mielen ja maiseman kytköksettö-

myys, tilanne, jossa merkitykset eivät solmiudu kontrapunktiseksi kokonaisuudeksi, voi kuitenkin tuntua vieraalta, pelottavalta. Kytkös puiden ja ihmisten välillä saattaa siis olla itsestään hyvin tietoinen ja toimia välineenä pohdittaessa ihmisten tapaa muodostaa merkityksiä ja kytkeä niitä johonkin ulkoiseen, jossa niitä ei itsessään ole.

Puhtaat ja epäpuhtaat puut

Olen edellä kuvannut sitä, miten 1950-luvun runoissa puihin kytetään ihmisestä lähteviä merkityksiä, miten puita käytetään minän peilinä ja tunteiden materiaalistumina ja miten puut toimivat reittinä johonkin pinnan takaiseen, ihmisen sisimpään. Puut saavat runoissa tällöin merkityksiä itsensä ulkopuolelta ja etäännyvät tai jopa irtaantuvat pelkistetyistä puisuudesta. Kaikki eivät kuitenkaan kirjallisuuden kentällä olleet innoissaan tilanteesta, jossa minä on täynnä maisemaa ja maisema täynnä minää. Rabbe Enckell kirjoitti *Parnassossa*:

Luonto puhukoon itse puolestaan. Modernismin jäljittelyssä on paljon sellaista, mikä tekee syntiä tätä vastaan. Koko tämä puserrettu vertaussymboliikka, joka hautaa luonnon objektiivisuuden ekspressioiden, konstruktioiden ja nurinkurisuuksien risu- ja roskaläjään. Minä juoksee koko ajan kuvaan, pistää päänsä esiin kasvojaan väännellen tai irvistellen ja kuopii ympäriinsä rojujen keskellä. (Enckell 1958, 150.)

Enckellin pohdintojen kaltaiset ajatukset eivät olleet vieraita modernisteiksi luokiteltujen joukossa. Sotienjälkeisessä modernismissa on nähty selkeitä vaikutteita Suomeen varsinaisesti 1950-luvulla rantautuneesta imagismista (Hollsten 2004; Toivanen 2009, 37), ja Enckellin ajatusta voikin lukea vasten itsenäisen, puhtaan kuvan ideaalia: molemmissa symbolikuvastoon suhtaudutaan kriittisesti. Näkemyksessä korostuu myös minän rooli luonnon kuvallistumisessa. Sen sijaan muutamaa vuotta aiemmin Tuomas Anhava (2002a, 394–395) kirjoittaessaan ”yleislyriikan sovinnaisesta kuva-aineksesta” vapautumisesta ja kuvan itsenäistymisestä oli tuonut esiin sitä, miten itsenäinen kuva on ”osa runoilijan maailmaa”. Tällöin kuva on subjektiivinen ja maisema ja minä voidaan nähdä erottamattomina. Jos runojen puita ajatellaan tästä näkökulmasta, puhtaimpina näyttäytyvätkin ne puut, jotka ovat muuttuneet pelkäksi ihmisen sisältä kumpuavaksi merkitykseksi; muunlaiset puiden kuvausyritykset ovat tästä näkökulmasta jo lähtökohtaisesti epäonnistumaan tuomittuja aitouden ja puhtauden suhteen.

Tämän yksilön kannalta objektiivisen subjektiivisuuden painotuksen rinnalla modernismissa esiintyy kaipuu havaitsemisen ja hahmottamisen puhdistumiseen totunnaisuuksista ja kielen ohjaavista vaikutuksista. Kirjallisuudessa tämä kytkeytyy myös havainnon raportointiin – puhtaan kielen ja ilmaisun

ihanteeseen: kieleltä edellytettiin samankaltaista puhtautta kuin kuvilta. Oli pyrittävä tiedostamaan ilmaisuun liittyvät konventiot ja välttämään kliseisiä ilmaisutapoja. Tavoitteena oli luonnollinen kieli, joka ilmaisisi kohteensa mahdollisimman välittömästi, selittelemättä tai kuin ulkopuolisen silmin. (Ks. esim. Eysteinson 1990, 9–10; Hollsten 2004, 289–291; Kunnas 1981, 108; Rojola 2013, 202–203; Viikari 1992, 48, 50.) Tällaiseen ilmaisuun saatettiin esimerkiksi kirjallisuuskritiikeissä viitata *puhtaan kielen* käsitteellä ja puhuttiin kielen puhdistamisesta epätoivottaviksi katsotuista elementeistä, kuten sentimentaalisuudesta, rönsyilystä, fraaseista ja muista kieltä merkityksen kannalta tyhjäksi tekevästä redundanteiksi koetuista ilmaisuista. Kielen tuli olla tarkkaa, pelkistettyä, kaikesta muusta kuin olennaisimmasta riisuttua, pinnan kuvaukseen tukeutuvaa ja sanojen alkuperäisiin merkityksiin nojautuvaa. (Ks. esim. Rojola 2013, 201–202, 208; Viikari 1992, 47–48, 52, 56.)

Tällainen puhtauden ja välittömyyden ideaali on selvästi läsnä 1950-luvun kirjallisuusarvosteluissa, mutta kielen puhtauden ja ihmisestä vapaan, objektiivisen välittömyyden mahdollisuus tulee myös haastetuksi, erityisesti kaunokirjallisuudessa. Lea Rojola (2013, 222) on Marja-Liisa Vartion *Tunteita* käsitellessään todennut romaanista nousevan esiin ajatuksen, että on ”mahdotonta saada esiin välitöntä havaintoa, ajatusta tai tunnetta, koska havainto ja kokemus ovat aina kielellisesti välittyneitä”. Ihanteet ja todellisuus muodostavat tällöin omat linjansa. Hahmottamisen ja kielen puhtauden ja epäpuhtauden² toisiinsa kytkevä jännite näkyy vahvasti myös puuaineistossani: konventioista ja ihmisen puihin liittämistä merkitysten rönsyistä puhdistumiseen, pelkistykseen ja objektiivisuuteen tähtäävä linja asettuu vuoropuheluun merkityksellä täyteen ehdettujen puiden kanssa, mikä muodostaa kontrapunktisia rakenteita tekstien välille ja sisälle. Ikään kuin ulkopuolisen katseen tilanteeseen, jossa konventiona on ollut ihmislähtöisesti kytkeä merkityksiä puihin, luo puhuja Tuomas Anhavan *Runoja 1955* -kokoelman runossa ”Muukalainen”. Huomio kiinnittyy runossa kieleen ja kielen osuuteen maailman hahmottamisessa, jolloin puhtaus ei ole vain havaittavassa pinnassa pitäytymisen ja tulkintatavan asia, vaan myös sidoksissa kieleen:

Olen vieras täällä, tarvitsen tietoa,
mutta te puhutte mielettömiä,
kirjoitatte: puut kukkivat, tuuli nukkuu –
puut ovat puita, kukat kukkia, tuuli tuulemista ja nukkuminen
tapahtuu yhdeksästä illalla kuuteen aamulla
[–]
(Anhava 1955, 34.)³

Runon puhuja asettuu yhden modernistisen virtauksen ihanteiden puolesta-puhujaksi: hän odottaa kieleltä tarkkuutta, sanojen alkuperäisten merkitysten käyttöä ja maailman objektiivista hahmottamista.⁴ Puhujalle vieras maailma

on todella sellainen, joka ajan runoista helposti piirtyy esiin: siellä puut ovat aktiivisia, ihmismäisiksi muuttuneina toimijoita, siellä todella ”Jossain kukkii puu” (Manner 1949, 54) ja ”äänettöminä kuuntelevat kuuset” (Haavikko 1951, 33), siellä voidaan toivottaa ”Nukkukaa siemenet, / nukkukaa / [--] kasvamisunta” (Juvonen 1950, 85).

Kuin keskustelevana vastaparina Anhavan runon puhujan toiveelle puiden silleen jättämisestä Paavo Haavikon samaisen vuoden *Synnyinmaa*-kokoelman (1955) runossa puhuja kuuntelee puiden hedelmien vaatimusta oikeudesta kukoistaa; lopuksi tämä oikeus kuitenkin niiltä riistetään:

Puille annettiin nuo hedelmät, mehu puitten hedelmiin, niin minä sanoin,
että ne kukoistavat.

Hedelmät vastasivat jyrkkään ääneen: me kukoistamme, on sielu,
kukoistus on meidän pelkkä asiamme.

Mutta ei niin ole,

[--]

mutta päärynä on vain hedelmä,

se kumahtaa kyllä raskauttaan, mutta mikään se ei ole,

eikä ole pelkoa että hedelmät heräisivät, ne ovat kuolleita kappaleita,

punerrus on niitten pelkkä asia

[--]

(Haavikko 1955, 46.)

Runo päättyy toimijoina olevista sielullisista päärynöistä materiaalsiin kappaleisiin. Haavikon runo ei näin jää sisäisestikään yksiääniseksi, vaan siihen on upotettu ristiveto kukoistuksen sallimisen ja kieltämisen välille: saako hedelmäpuu kukoistaa vai ovatko hedelmät vain kuolleita kappaleita, jotka eivät ole muuta kuin pintansa väri, eivät reitti mihinkään pinnan takaiseen. Asiaa ei auta, vaikka hedelmät itse kuinka väittäisivät olevansa muutakin kuin pintansa. Modernismin sisäinen jännite pinnan takaisen, pinnasta lukemisen ja pelkkään pintaan keskittymisen välillä saa näin hahmonsä päärynässä.

Epäpuhdas, pinnan taakse tunkeutuva voidaan nähdä myös jonain tavoiteltavana. Mannerin (1956, 77) *Tämän matkan* ”Lapsuuden hämärästä” -runossa esitetään ihanteellisena lapsen mieli, joka osaa lisätä pinnan taakse toisen ulottuvuuden: ”Seinään oli maalattu puisto: puita ja koukeroita. / Kauan tuijotin metsään ja tapettiin / jonka tumma ja kiehtova pinta aukeni äärettömyyteen – / sateeseen, lauluun, lintujen musiikkiin”. Maailma ei Mannerin runossa pelkisty pintaan, tapettiin maalatut puut eivät ole vain aisteilla havaittavia materiaalisia olioita, vaan pinta toimii ovena johonkin syvempään. Näin kaksi tasoa tulevat kontrapunktisesti yhteen, eikä runon lapsen ihanteellinen mieli joudu niistä vielä valitsemaan vain toista. Vanhenemisen myötä tilanne kuitenkin muuttuu ja maailma pelkistyy materiaaliseksi, pinnaksi: “[--] Niin menetin esineiden sie-

lun, / aineen olemuksen, sen mikä on / pintojen takana [--] / [--] / Niin menetin korkeuden, tuolinjalkojen metsän, / solakat puut” (mt., 91–92). Ihmismielestä puhdistuneet puut tuntuvat menettäneen mielensä, ja samalla katkeaa kytkös ihmisten ja puiden väliltä. Puhtaan, pinnassa pidättäytyvän kuvan ja kielen mielekkyys ihmisen elämää ohjaavana periaatteena kyseenalaistuu; kirjallisuuden ihanne kirjallisuuden ulkopuolelle sovellettuna osoittaa ongelmallisuutensa.

Havaitsemisen ja ilmaisun puhtauteen kytkeytyvässä keskustelussa näky modernismin sisäinen moniäänisyys; taustalla voi olla modernistinen innostus refleksiivisyyteen, relatiivisuuteen ja materiaalin ammentamiseen vastakohtaisuuksista, ja toisaalta siinä voi näkyä myös monista suunnista tulleiden kansainvälisten vaikutteiden yhdistyminen omiin pohdintoihin ja samanaikainen kriittinen suhtautuminen valmiina ulkoa annettuun. Tarkastelemieni yksittäisten runojen lisäksi myös runokokoelmien tasolla voi tapahtua moniäänisyydestä kumpuavaa reflektointia liikettä pelkistetyin, kohteisiin sinällään keskittyvän ilmaisun ja pinnan takaiseen tähyävän, merkityksellä ladatun välillä. Haavikon *Talvipalatsissa* (1959) puusanastoa esiintyy liki joka runossa, ja ”Ensimmäinen runo” ottaa puut mukaan hyvin pelkistettyinä, luettelorunomaisin keinoin: ”puu puu puu ja puu, / [--] / Kuusi, mänty, koivu, leppäpuita ja paju pensas” (Haavikko 1959, 7–8). Puut ovat riisuttuja, pelkkiä puita tai pelkkiä sanoja listan osina, joskin yleisestä ”puusta” yksityisempiin lajimäärityksiin siirtyen. Ilmaisun puhdistamisen kannalta runoa voi tarkastella jännitteisen asetelman kautta: toisaalta kieli voi vaikeuttaa pääsyä kiinni konkreettisiin puihin, mutta toisaalta puhtaus voi löytyä juuri kielestä. Puusta tulee hyvin puhdas kielellinen ja äänteellinen elementti sen irtautuessa totutuista merkityksistään ja yhteyksistään ja pelkistyessä sanaksi paperilla tai äänteiden yhtymäksi. Luettelon osaksi irrotettu puu ei kasva metsässä, ei kanna kuvaannollisuuden taakkaa. Kokoelman edetessä puusanaston alueella irrotaan kuitenkin tästä pelkistyksestä, kietoudutaan esimerkiksi ”lehti”-sanan monimerkityksisyyden ympärille ja annetaan metsän aueta toimiviksi yksilöiksi. Lopulta ”Kahdeksannen runon” loppupuolella runon puhuja tunnustaa tappionsa suhteessa pelkistykseen ideaaliin: ”Ja tässä ovat ne harvat rivit joitten / piti olla luettelo: / [--] / mikä tahansa tavaraluettelo on lähinnä pyrkimykseni / mutta en onnistunut / ja minä lähdän tästä runosta” (mt., 51).

Kontrapunktisen luennan läpi tarkasteltuna aineistostani välittyvä kuva dynaamisesta, keskusteleavasta kokonaisuudesta, jossa tavoiteltaessa yhtä äärtä saatetaankin päätyä aivan toiseen ääreen. Enckellin toivoman mukaisesta minän ja puiden erottamisesta ajaututaan tilanteeseen, jossa puhtaudessa on vaikea pysyä, tai jopa tilanteeseen, jossa ideaalisessa puhtauden tilassa ihmiset ja puut kytkeytyvätkin toisiinsa entistä tiukemmin. Vastakohtaisuuksien purkautuminen ja poolien yhteen käyminen tulee hyvin esiin Anhavan *Runoja 1955* -kokoelman ”Codassa”, jossa puiden ihmisen mielestä ja kielestä puhdas havaitseminen johtaakin ihmisten ja ympäristön entistä suurempaan yhteyteen, suorastaan erottamattomuuteen:

Kun puu, taivas, sade ja maa
on väriä vain, näkyä katseessamme
[--]
kun ajatus kiidättävä, tuntematon tunto, luonto
kauttamme puhkeaa ja yhtyy, kohtalomme on
hahmoa kohoavaa, säveltä leveää, suuri liike,
[--]
silloin olemme yhtä, elämä, kaikki maa, taivaat ja kappaleet
[--]
(Anhava 1955, 15.)

Puut kielen maisemassa

Tätä olemme: paljaita oksia puussa,
kovat, torjuvat käsivarret sen.
[--]
Kuori meidät on kahlehtinut
ja se jäykkänä, uhmaten vartioi.
[--]
Ja katso: murtuvan kuoren alta
nousee vihreys salaamaton.
Se vartemme verhoon, kaikkivalta
[--]
(Meriluoto 1953, 27–28.)

Yksi selkeä myötävaikuttava tekijä puiden ja ihmisten kytköksille runoissa piilee puiden ja ihmisten toisiaan muistuttavissa piirteissä ja sen myötä molempia kuvaavan sanaston yhtymäkohdissa, mikä käy ilmi myös edellä olevista Meriluodon ”Puhkeavien oksien” katkelmista. Kielellä voidaan liittää ihminen maisemaan. Tällainen kuvastojen vastavuoroinen käyttö on omiaan sitomaan ihmistä ja puita tiiviisti yhteen (Turunen 2010, 105). Modernisteille keskeinen kielellä pelailu ja leikittely, kielelliset kokeilut ja ylipäänsä huomion kiinnittäminen kieleen sekä monimerkityksisyyden esiin tuominen (ks. esim. Hökkä 1999, 78) entisestään vahvistavat tätä tendenssiä, jossa lehdet voidaan nähdä puun lehtinä tai ihmisten sanoilla täyttämänä lehtinä, suonet voivat kuljettaa nesteitä ihmisen tai puun sisällä ja juuret voivat liittää puun maaperään tai ihmisen taustaansa tai kaiken ykseyteen. Modernistinen rajojen häilyvyys pääsee myös tällöin esille: homonymisten sanojen välillä voidaan liukua toisesta toiseen eikä selvää ole, milloin ollaan minkäkin merkityksen vaikutuksen alla.

Tällainen kielen tietyn piirteen (tässä homonymian) potentiaalin hyödyntäminen ja samalla kohosteiseksi tekeminen toistuu esimerkiksi useissa

Haavikon runoissa. *Lehdet lehtiä* -kokoelmassa (1958) hyödynnetään kirjojen ja puiden maailmojen sanaston yhtenevyyksiä: ”Kirjat jäävät, kun muutan lintu maailmasta, / kirjat, muutossa hankalat, / ovat kirjeitä vailla osoitetta, tuuli repii / ja kun kirja on luettu, sen lehdet ovat lehtiä” (Haavikko 1958, 18). Ihmisen ja linnun maailmat yhtyvät muuton kautta, ja kirjan lehtien voidaan tulkita kielen kautta kokoneen metamorfoosin puun lehdiksi. Kielellä on tässä keskeinen asema ambivalenttisuuden ja monimerkityksisyyden vaikutelman tuottamisessa. Pelkkä fyysinen (sivujen/lehtien ohuus tai käyttäytyminen tuullessa) yhtäläisyys ei välttämättä yksin riitä yhdistämään kahta erillistä objektia toisiinsa, vaan väliin tarvitaan kieli, joka ikään kuin antaa vahvistuksen sille, että nämä objektit todella vastaavat toisiaan, ovat vaihdettavissa keskenään tai voivat sulautua toisiinsa. Puiden ja ihmisten toisiinsa sulautuminen voi siten toisaalta tuottaa kuvaa kaiken yhteydestä, mutta toisaalta luoda ambivalenttisen ja kontrapunktisen asetelman runoon.

Ajatus luonnosta kielenä, luettavissa ja ymmärrettävissä olevina viesteinä, juontaa juurensa kauas ja on näkynyt suomalaisessakin kirjallisuudessa pitkään. J. L. Runebergin runouden analyysin yhteydessä Lassila on tuonut esiin runoista kuvautuvan luonnon kielellä kirjoittavan runoilijahahmon: ”[r]unoilija, jonka runot ovat luonnon kieltä, ei ole vieraantunut luonnosta, eivätkä sen ilmiöt ole tulkitsemista vaativia symboleita, vaan tuttuja ja konkreettisia”. Tällainen romanttinen runoilijahahmo on vapaa keinotekoisista säännöistä ja pystyy välittömään ilmaisuun. (Lassila 2021, 86–92, 140.) Modernisteiltakin on tavattavissa konventioiden vieroksuntaa ja välittömän ilmaisun kaipuuta. Aineistossani kuitenkin korostuu suoran luontoon uppoutumisen sijaan kielen merkitys ja luonto tulee mukaan mutkan kautta: jotta suhde luontoon ja ympäröivään maailmaan voidaan saattaa ideaaliseksi, on ensin uudistettava suhde kieleen. Tällöin katse voi kääntyä taas luontoon, sillä niin kuin luonto yleensäkin toimii aineistossani ihmisille mallia antavana ideaalina, luonto ja puut on voitu asettaa myös kielen kohdalla uuden etsimisen suunnaksi.

Helvi Juvonen toi *Parnassossa* julkaistussa satutekstissään ”Meille itsellemme” ilmi juuri ihmisten vajavaisuuden ja puiden ihanteellisuuden kielen suhteen:

Kun pakkänen puhui ja puut lakkasivat kasvamasta, hän ihmetteli puita, sillä niille ovat kaikki kielet selviä ja yksinkertaisia ja niiden mieli helppo käsittää.

Ne eivät mieti, ovatko aurinko, lumi ja kirves vaikeita sanoja. [--] Vain kirveenkäyttäjät pelkäävät kirvestänsä. He iskevät elämän pakosta ja ajattelevat perästäpäin: Vartooko suuri kirves meidän juurellemme? (Juvonen 1956, 63–64.)

Juvosen sadussa puiden kielen käyttö on suoraviivaista ja konkreettista; ihmisten kieli puolestaan epäsuoruudessaan hämärtää maailman ja kielen väliset

*Kielellistynyt puu on vapaa silloin, kun merkitykset
eivät aukene yksioikoisesti, kun kielen monitulkintaisuus
mahdollistaa sisällön monitulkintaisuuden – silloin, kun
lehdet ovat lehtiä.*

kytkökset, saa ihmisen hahmottamaan maailmaa vertauskuvin ja samalla pelkäämään näitä todeksi koettuja mielikuvia.

Runoaineistossani luonnon ja puiden puoleen käännetään kieltä etsimään esimerkiksi Lassi Nummen (1954, 80) runossa ”Mykkä”: ”Minun lauluni kieli on kuolleen ruohon kieli ja sateen kieli. / Se on harmaan tuulen ja mustien oksien kieli ja hiljaisen kiven kieli”. Runon puhuja on etsinyt sopivaa kieltä mutta ei ole sitä löytänyt sanoista eikä sävelistä (”Ei sanoja, ne murenevat. Ei säveltä, se ei kerro”). Niinpä hän on päätenyt etsimään luonnosta sellaista kieltä, joka pystyisi ilmaisemaan hänen tuntojaan aidosti. Puhuja on löytänyt itsensä maisemasta ja antanut maiseman jäädä ilmaisemaan itseään. Näin mielen ja maiseman kytkös on avuksi myös uuden kielen, toimivan ilmaisutavan etsijälle. Samalla kieli on jotain konkreettista: se on puussa, tuulessa, tuulen liikuttamassa puun oksistossa, se kuuluu, näkyy ja tuntuu.

Yhtenä joidenkin modernistien kieleen kohdistuvana pelkona oli sanojen ajautuminen irti konkretiasta ja käyminen tyhjäksi esimerkiksi kulumisen tai konventionaalistumisen seurauksena. Puista puhuminenkaan ei ollut vapaa tästä tyhjyyden vaarasta. Pentti Holapan (1957, 41) runossa ”Puut” puhuja tiedottaa toistavan, konventionaalisia ilmaisuja sisältävän kielenkäyttönsä: ”Toistan itseäni – sanon: puut, / rantojen koivut, tumma pihakuusi, / pihlaja rauniossa sairastaa ja kukkii, / haavassa muisto värähtää, kun tuuli koskettaa”. Tyhjyyden pelkoon reagoitiin esimerkiksi etsimällä kielelle ilmaisuvoimaa (ks. esim. Hirschkop 2019, 2) ja asettamalla kielelle tarkkuuden ja asiallisuuden vaatimuksia (Makkonen 1992, 94), mutta siitä huolimatta modernisteja myös syytettiin merkitykseltään tyhjien, hämärrien ilmaisujen käytöstä (ks. esim. Ojala 1957a, 52; Ojala 1957b, 10). Tätä syytöstä modernistit vastustivat itse ankarasti (ks. esim. Anhava 1957, 10; Laitinen 1957, 9).

Tarkastelemieni runojen puut voivat toisinaan vaikuttaa hämäriltä, vaikeasti tulkittavilta tai tulkintaa pakenevilta. Esimerkiksi Haavikon runoista on

löydettävissä puita, jotka eivät kenties tunnu merkitsevän mitään (selkeää) ja samalla ne vaikuttavat olevan suorastaan merkityksellä kyllästettyjä. Esimerkin helppoa tulkintaa kiertävistä puista löytää vaikkapa Haavikon (1959, 24) *Talvipalatsin* ”Neljännessä runosta”: ”Tämä tiheä metsä, / harvoja puita jotka pelkäävät, / ja tässä metsässä / ääni on hikeä märkä, // tämä on seutu jolla puut aukeavat ja täällä sisällä / sokea puu ei muista näkyvänsä, / kovera tämä paikka ja kaikki sitä myöten, metsä / aukeni kukkia minut hämilleni”. Puusanasto tuntuu hämärtyvän merkitykseltään, vapautuvan vanhoista kytköksistä ja malleista ja saavan uudet merkitykset. Tällöin fyysisen maailman puut saavat jäädä omaan rauhaansa ja huomio kääntyy kieleen ja sen voimaan, totutusta vapautumiseen ja ilmaisun mahdollisuuksiin.

Koska Haavikon puut eivät välttämättä vastaa aina sitä, mitä totutulta kieleltä tai perinteisiltä puilta odotetaan, ne voidaan nähdä yhtenä prosessin osana irrottauduttaessa vanhan kielen kahleista. Tällöin puiden toistuminen Haavikon runoissa ei tyhjennä niitä merkityksistä, vaan toimii ikään kuin oppaana uuteen kieleen: lukija voi pikkuhiljaa rakentaa mielikuviaan siitä, miten juuri tässä kielessä puusanoilla operoidaan. Haavikon runoissa myös käsitellään aiempaa puiden merkityksensaantia, esimerkiksi sitä, miten paju alkoi merkitä itkua (Haavikko 1958, 47), mutta Haavikon uudessa kielessä ei ole pakko olla kyse samasta. Puusanaston ei ole pakko tulla täysin ymmärretyksi ja tulkituksi, sen koodia ei ole välttämätöntä avata – puusanaston ei tarvitse arkipäiväistyä. Runojen taika voi olla juuri siinä, että niissä puut (ja muut) ovat hieman hämääriä. Siitäkin huolimatta, että *Synnyinmaan* ”Hedelmät”-osaston puhuja toteaa puuta, sen funktioita ja sille annettuja merkityksiä ihmeteltyään: ”selitä tämä kaikki” (Haavikko 1958, 47). Käsky voi olla lukijan haastaminen toimeen, jossa tämän ei odotetakaan onnistuvan. Haavikon puut jäävät näin ajatellen hieman hämääriksi – kontrapunktisesti samalla selkeiksi ja epäselviksi. Silloin puut eivät pelkisty yksi-yhteen toimiviksi symboleiksi eikä kieli sanoineen jähmety paikalleen. Kielellistynyt puu on vapaa silloin, kun merkitykset eivät aukene yksioikaisesti, kun kielen monitulkintaisuus mahdollistaa sisällön monitulkintaisuuden – silloin, kun lehdet ovat lehtiä.

Kontrapunktisesti toisiinsa kietoutuvat keskustelujen äänet

Tarkastelemistani sotienjälkeisen ajan runoista on selvästi huomattavissa, että modernismi- ja yleisempikin kirjallisuuskeskustelu ulottuu myös metatasolla kaunokirjallisiin teksteihin, tässä tapauksessa runojen puihin. Kontrapunktisen luennan kautta sotienjälkeinen modernismi ja kirjallisuuskeskustelu näyttävät äänten välisen vuorovaikutuksen alueena. Runojen puilla osallistutaan keskusteluun monipuolisesti, näkökantoja punniten, testaten ja kommentoiden. Aineistossani luonto ylittää sekä orgaanisen ja runsaan että pelkistetyn alueelle: puut voivat olla sekä paljaita, puhtaiksi riisuttuja että lehviä ja merkityksiä

täynnä tai metsän hämärään verhoutuneita. Samalla pelkistetty voi osoittautua hyvinkin monimutkaiseksi ja täyteläinen, hämäränä kuhiseva metsä voi paljastua ylimääräisestä riisutun peruskokemuksen tyyssijaksi. Usein yhtä äärtä tavoiteltaessa päädytään aivan toiseen, äänet vaihtavat paikkaa: maisemasta itseään etsinyt yksilö katoaa maisemaan, puista pelkkiä puina kulkeudutaan puiden ja ihmisten kaiken yhteyteen sulautumiseen ja selkeään, pelkistetyn kielen vaatimuksesta päädytään joko luetteloiden vankiloihin, tulkintojen moninaisuuteen tai hämäryydestä elävään ja syvän ymmärryksen tuottavaan kieleen.

Vaikka osasta tarkastelemistani runoista kumpuaa vahva halu löytää kaikelle selittävä, olemassaolon oikeuttava tai maailmaan kytkevä merkitys, puut voivat myös tuntua ihanteellisilta kuvaus- ja vertautumiskohteilta tavoiteltaessa luonnollisuuden ja puhtauden (kulttuurista, konventioista) ideaalia. Ihmisen konstruoima kieli sinänsä sitoo puusanaston kulttuuriin, mutta puihin kääntyvä katse voi pyrkiä niissä näkemään kielen taakse, antamaan sanoille uudet merkitykset tai jopa löytämään uuden kielen luonnosta. Ajan kirjallisuuskustelun kontekstissa runojen puut ollessaan vain puita eivät siltikään helposti pysty olemaan vain puita, vaan ne voidaan nähdä kannanottoina puhtaan havainnoinnin ja raportoinnin puolesta, vastalauseina ihmisen tunkeutumiselle puiden ytimeen, ihmisen suorittamalle puiden valtaamiselle ja maasta irti riistämislle. Ajan keskustelukontekstissa matkalla kohti puhtautta puhdas joutuu vähintään käväisemään epäpuhtaan alueella.

Vaikka puita ei aineistossani ole enää valjastettu palvelemaan kansakuntaa, ihminen yksilönä on monien runojen keskiössä. Niinpä runojen puutkin hahmottuvat useimmiten vahvasti suhteessa ihmiseen. Tämä suhde ei ole kautta linjan samanlainen, vaan runojen puiden ja ihmisten välille hahmottuu kontrapunktinen suhde, jossa on jännitteitä itsenäisyyden, vuorovaikutuksen, toisiinsa sulautumisen ja toisistaan eroamisen suhteen. Usein ihmiset ja puut näyttäytyvät kontrapunktisesti toisilleen vastakkaisina niin, että puut edustavat ihannetta ja ihminen jotakin vajavaista, langennutta tai luonnollisesta alkuperästään erkaantunutta. Kun ihmisen minä sitten heijastetaan luontoon, hän pääsee ikään kuin osalliseksi luonnon ideaalisuudesta. Tässä mielessä katseen kääntyminen puihin on pakoa arkisesta minästä kohti jotakin erityistä, mystistäkin, joka on täynnä ulottuvuuksia ja samalla jotakin alkuperäistä ja luonnollista.

Toisaalta puiden ja ihmisten elämistä haetaan myös yhteisiä tekijöitä ja puiden ja ihmisten rajat voivat hävitä, mikä johtaa kohti vahvaa kokemusta kaiken yhteydestä. Kontrapunktinen yhdessä käyminen ei tule tällöin osapuolten erilaisista rakenteista, ei siitä, että osapuoliin sovelletaan erilaista sanastoa tai logiikkaa. Kontrapunktiksi syntyy sen sijaan nimenomaan yhteisyyden kautta, siitä, että erillisiin yksiköihin voidaan soveltaa samaa sanastoa, samoja rakenteita, samoja kehityskulkuja, mutta silti yksiköt pysyvät usein itsenäisinä eikä niiden suhde yhteisiin piirteisiin ole välttämättä samanlainen: puu harvoin jättää juuriaan, ihmiseltä se kyllä onnistuu. Kontrapunktisuus voi myös alkaa häl-

vetä, kun puut ja ihmiset vastakkain asettumisen sijaan sotkeutuvat toisiinsa. Vastaaänenä sen sijaan toimivat ne runot, joissa tavoitellaan puille puhtautta, vapautta ihmisten antamista merkityksistä, mahdollisuutta vain olla eikä merkitä. Tähän voi liittyä myös kaipuu päästä mielen tasolla eroon koko ihmisestä kielineen ja konventioineen. Erilaiset suhteet puihin eivät kuitenkaan tyydy kulkemaan vain omia irrallisia, suoraviivaisia reittejään, vaan käyvät myös itse-reflektioon ja vuoropuheluun keskenään.

Vaikka olen tarkastellut omissa alaluvuissaan erilaisia modernismin piirteitä ja modernismikeskustelun osa-alueita, ne eivät ole toisistaan täysin irrallisia vaan vuorovaikutuksessa keskenään eivätkä rajat eri alueiden välillä ole aina selkeät. Sekä mielen ja puiden liitoksessa että liitokseen liittyvien konventioiden katkaisussa on kyse myös kielestä: yhteiset sanat vahvistavat liitosta ja toisaalta liitosta voidaan pyrkiä katkaisemaan purkamalla kielen konventioita tai tarkalla, luonnontieteen kielenkäyttöön kallistuvalla ilmaisutavalla, jossa puiden ja ihmisten sanastot erotetaan toisistaan. Tämä kielellinen eronteko ei jää vain kielelliseksi, vaan kytkeytyy myös maailmankuvaan: se, jonka kielessä ”puut puhuvat”, voi jäädä kielen ja mielen tasolla puita kuuntelemaan, mutta sama houkutus edetä havaitusta pinnasta eteenpäin ei välttämättä tule sille, jonka kielessä puilta on puhuminen kielletty. Tältäkkään puut eivät välttämättä katoa, mutta sen sijaan etsittäväksi tulee uudenlainen tapa kohdata maailma. Näin pohdinnat kielestä, puista, ihmisestä ja maailmassa olemisen tavasta kutoutuvat monisäikeisesti yhteen saman kokonaisuuden osiksi.

Viitteet

1 Sotienjälkeisen modernismin runouden puita on jonkin verran tutkittu, ks. esim. Enwald 1997, 2006; Turunen 2010.

2 Tässä yhteydessä pitää huomata, että käytän epäpuhdasta puhtaan kuvan/kielen vastaparikäsitteenä enkä viittaa sillä tarkasteluajankohtaani myöhemmin 1960-luvulla käytyyn keskusteluun yhteiskunnallisuuden kytkeytyvästä epäpuhtaasta runoudesta.

3 Jo ennen Anhavan runoa Mirkka Rekolan (1954, 30–31) runon ”Palaamaton” puhuja moittii kovin sanoin tunteiden liittämistä luonnon elementteihin: ”Niin lapsellista,

/ hymyyn houkuttavaa / kysyä itseltänsä / miten vuori / tai meri viihtyy nyt, / kun olet poissa. [-] Ei vuori tiedä / mitä annoit sille. // Niin lapsellista [-] luulla veden / siellä kaipaavan / kuvaasi vuoren / mustaa selkää vasten”.

4 Vaikka Anhava usein esitetään tarkkaa ja pelkistettyä kieltä suosivan modernisminlinjan edustajaksi, hän kuvasi esitelmässään (1968) tämän runon ”muukalaista” ”patologisen tosikon, moralistin, diktaattorin muotokuvaiksi” ja runoan ”järjestyksenintohimon” ivaksi (Anhava 2002b, 426).

Aineisto

- Anhava, Tuomas 1955. *Runoja 1955*. Helsinki: Otava.
- Haavikko, Paavo 1951. *Tiet etäisyksiin. Runoja*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- 1955. *Synnyinmaa. Runoja*. Helsinki: Otava.
- 1958. *Lehdet lehtiä. Runoja*. Helsinki: Otava.
- 1959. *Talvipalatsi. Yhdeksän runoa*. Helsinki: Otava.
- Heikkilä, Lasse 1953. *Unet ja Medeia*. Helsinki: Otava.
- Holappa, Pentti 1957. *Lähellä. Runoja*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Juvonen, Helvi 1950. *Kuningas Kultatakki. Runoja*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- 1956. *Satuja. Parnasso II/1956, 59–65*.
- Kunnas, Kirsi 1950. *Uivat saaret. Runoja*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Manner, Eeva-Liisa 1949. *Kuin tuuli tai pilvi. Runoja*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- 1956. *Tämä matka*. Helsinki: Tammi.
- Meriluoto, Aila 1953 (1952). *Sairas tyttö tanssii. Runoja*. 3. painos. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- 1958. *Pahat unet*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Nummi, Lassi 1949. *Intohimo olemassaoloon*. Helsinki: Otava.
- 1954. *Tahdon sinun kuulevan. Neljä sikermää*. Helsinki: Otava.
- 1956. *Taivaan ja maan merkit. Runoja*. Helsinki: Otava.
- Rekola, Mirkka 1954. *Vedessä palaa. Runoja*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- 1957. *Tunnit. Runoja*. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Kirjallisuus

- Anhava, Tuomas 1957. *Asiaa kohti. Helsingin Sanomat* 24.7.1957, 10.
- 2002a. Runon uudistumisesta. Teoksessa *Todenkaltaisuudesta. Kirjoituksia vuosilta 1948–1979*. Toim. Helena Anhava & Martti Anhava. Helsinki: Otava, 389–400.
- 2002b. Miten kirjani ovat syntyneet. Teoksessa *Todenkaltaisuudesta. Kirjoituksia vuosilta 1948–1979*. Toim. Helena Anhava & Martti Anhava. Helsinki: Otava, 419–434.
- Black, Elizabeth 2018. *The Nature of Modernism: Ecocritical Approaches to the Poetry of Edward Thomas, T. S. Eliot, Edith Sitwell and Charlotte Mew*. Abingdon: Routledge.
- Ekman, Michel 1999. Modernistinen perinne suomenruotsalaisessa runoudessa. Suom. Rauno Ekholm. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Helsinki: SKS, 107–117.
- Elovaara, Raili 1983. Musiikin osuus Eeva-Liisa Mannerin tuotannossa. Teoksessa *Runouden ja musiikin suhteista*. Toim. Irmeli Niemi. Turku: Clarion, 13–42.
- Enckell, Rabbe 1958. Muistiin merkittyä. *Parnasso IV/1958, 147–152*.
- Enwald, Liisa 1997. *Kaiken liikkeessä lepo. Monihahmotteisuus Mirkka Rekolan runoudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 659. Helsinki: SKS.
- 2006. *Pohjajään ilo. Helvi Juvosen runoudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1058. Helsinki: SKS.

- Eysteinson, Astradur 1990. *The Concept of Modernism*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Hirschkop, Ken 2019. *Linguistic Turns, 1890–1950: Writing on Language as Social Theory*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780198745778.001.0001.
- Hollsten, Anna 2004. ”Syvä ja kirkas”: Imagismia ja empiiristä mystiikkaa. Teoksessa *Runosta runoon. Suomalaisen runon yhteyksiä länsimaiseen kirjallisuuteen antiikista nykyaikaan*. Toim. Sakari Katajamäki & Johanna Pentikäinen. Helsinki: WSOY, 284–300.
- Hökkä, Tuula 1999. Modernismi: uusi alku – vanhan valtaus. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Helsinki: SKS, 68–89.
- Kajannes, Katriina 1997. ”Maisema ulkona ja sisällä on sama”. *Kognitioanalyttinen tutkimus Lassi Nummen proosasta*. Helsinki: SKS.
- 1998. Lassi nummen *Kuusimittaa*-kokoelman metalyyrisyys. Teoksessa *Suuri fuuga. Artikkeleita 70-vuotiaalle Lassi Nummelle*. Toim. Katriina Kajannes. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 61–76.
- Karkama, Pertti 1990. Modernismin haasteet. Teoksessa *Tutkielmia suomalaisesta modernismista*. Toim. Tuija Takala & Juha Hyvärinen. Turku: Turun yliopisto, 7–51.
- Katajamäki, Sakari 2004. ”Kukunor, – niin kaunis sana!” Metakielisyys Lauri Viidan *Kukunorissa*. Teoksessa *Katkos ja kytkös. Modernismin ja postmodernismin suhde traditioon*. Toim. Katriina Kajannes, Leena Kirstinä & Annika Waenerberg. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 966. Helsinki: SKS, 136–161.
- Kaunonen, Leena 2001. *Sanojen palatsi. Puhujan määrittely ja teoskokonaisuuden hahmotus Paavo Haavikon Talvipalatsissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 852. Helsinki: SKS.
- 2013. Modernism Becomes Contrapuntal. Eeva-Liisa Manner’s Poetic Intermediality. *Orbis Litterarum* 68(2), 143–167.
- Kunnas, Maria-Liisa 1981. *Muodon vallankumous. Modernismin tulo suomenkieliseen lyriikkaan 1945–1959*. Helsinki: SKS.
- Laamanen, Erika 2018. *Pisipalan ars poetica. Lauri Viidan runojen metalyyrisyydestä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lachman, Kathryn 2010. The Allure of Counterpoint: History and Reconciliation in the Writing of Edward Said and Assia Djebar. *Research in African Literatures*, vol. 41(4), 162–186. DOI: 10.2979/ral.2010.41.4.162.
- Laitinen, Kai 1957. Haukottava hämäryys eli vastinetta tri Ojalalle. *Helsingin Sanomat* 17.7.1957, 9.
- Lassila, Pertti 1999. Kirjallisuus sodassa ja kulttuuritaistelussa. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Helsinki: SKS, 8–38.
- 2011. *Metsän autuus. Luonto suomalaisessa kirjallisuudessa 1700–1950*. Helsinki: SKS.
- Makkonen, Anna 1992. Kokeilijoita ja sivullisia. Näkökulmia 1950-luvun proosaan. Teoksessa *Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa*. Toim. Anna Makkonen. Helsinki: SKS, 93–121.
- Mortimer, Mildred 2005. Edward Said and Assia Djebar: A Contrapuntal Reading. *Research in African Literatures* 36(3), 53–67. DOI: 10.1353/ral.2005.0154.
- Niemi, Juhani 1994. *Modernia muotoa etsimässä. Suomalaisen proosan modernismin juurilla*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Oja, Outi 1998. Musiikki Lassi Nummen runossa ”Kerron mitä näen – Katkelmia suuresta fuugasta 5”. Teoksessa *Suuri fuuga. Artikkeleita 70-vuotiaalle Lassi Nummelle*. Toim. Katriina Kajannes. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 77–89.
- Ojala, Aatos 1957a. Poleemisuus. *Parnasso* 11/1957, 51–52.
- 1957b. Vastinetta hymyilyihin ja käärmeilyihin. *Helsingin Sanomat* 16.7.1957, 10.
- Rojola, Lea 2013. Kielten taistelu. Marja-Liisa Vartion *Tunteet* ja suomalainen modernismi. Teoksessa *Romaanin historian ja teorian kytköksiä*. Toim. Hanna Meretoja & Aino Mäkilä. Helsinki: SKS, 200–229.

- Said, Edward W. 1994 (1993). *Culture and Imperialism*. 8th edition. New York: Alfred A. Knopf.
- Soukka, Maarit 2018a. "Lapsi näki sen, yöjalan: suuren mustan lapikkaan kävelemässä itseksensä nurmikolla". Puhtaan ja epäpuhtaan kontrapunktia Marja-Liisa Vartion novelleissa. *Sanelma. Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja 2017*, 31–47.
- 2018b. *Joko-tai vai sekä-että. Kontrapunktia Marja-Liisa Vartion novellikokoelmassa Maan ja veden välillä*. Pro gradu. Turun yliopisto.
- Toivanen, Tuulia 2009. "Se on se kiinalainen Nieminen". *Modernismi ja protesti Pertti Niemisen tuotannossa*. Helsinki: SKS.
- Turunen, Mikko 2010. *Haarautuvat merkitykset. Puukuvasto Lassi Nummen lyriikassa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Viikari, Auli 1992. Ei kenenkään maa. 1950-luvun tropologiaa. Teoksessa *Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa*. Toim. Anna Makkonen. Helsinki: SKS, 30–77.
- 2003. Poetics of negation. Teoksessa *Changing Scenes. Encounters between European and Finnish Fin de Siècle*. Ed. Pirjo Lyytikäinen. Helsinki: SKS, 191–217.